

בן ציון קליבנסקי

כצור חלמיש

תור הזהב של הישיבות הליטאיות במזרח אירופה

בן־ציון קליבנסקי

כצור חלמיש

תור הזהב של הישיבות הליטאיות במזרח אירופה

מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' עמנואל אטקס (יו"ר), פרופ' דוד אסף, פרופ' אלימלך הורוביץ, פרופ' יפעת וייס,
פרופ' מוטי זלקין, מר יחזקאל חובב, מר צבי יקותיאל, פרופ' מוטי גולני
מרכזת המערכת: מעין אבינרי-רבהון

עריכה לשונית: אסתר גולדנברג
הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע
בית שלום עליכם, תל-אביב
קרן לוציוס נ' ליטאואר, ניו יורק
קרן ע"ש מרדכי ומרה עדות מקידן שבליטא

מסת"ב – 978-965-227-227

מספר קטלוגי – 185

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, תשע"ד
אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או
מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.
סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר
לוחות והדפסה: מכון האופסט שלמה נתן, ירושלים

לזכר אבי מורי,
תלמיד סלבודקה דליטא

התוכן

11	הקדמה
15	מבוא
15	א. הספר והיקפו
22	ב. מצב המחקר על עולם הישיבות
25	ג. על ההיסטוריוגרפיה הישיבתית
31	ד. המקורות ומאפייניהם
36	ה. הגדרת מושגי הספר
39	ו. אופני כתיבה

חלק ראשון: התייצבות ושברה

43	פתח דבר לחלק הראשון
46	פרק ראשון: עולם הישיבות לפני מלחמת העולם הראשונה
47	א. תחום המושב
70	ב. פולין הקונגרסאית
72	ג. סיכום
76	פרק שני: הישיבות במלחמת העולם הראשונה
76	א. ראשית המלחמה
79	ב. ישיבות בגלות
99	ג. ישיבות שלא נתחייבו גלות
103	ד. ייסוד קיבוצי לומדים וישיבות
110	ה. מאמצי שיבה
115	ו. סיכום

חלק שני: התבססות והתרחבות

121	פתח דבר לחלק השני
126	פרק שלישי: התחדשות עולם הישיבות
126	א. השיבה מהגולה

137	ב. מקומות שמהם שכינה לא זזה
144	ג. "קומי צאי מתוך ההפכה": יציאת רוסיה
149	ד. חידוש ישיבות
153	ה. סיכום
157	פרק רביעי: מגמות התפשטות בעולם הישיבות
158	א. תנועת נוברדוק
169	ב. הילכו שניים יחדיו? חסידים וישיבות ליטאיות
183	ג. מצוות עלייה
204	ד. סיכום

חלק שלישי: מאפייני עולם הישיבות

213	פתח דבר לחלק השלישי
214	פרק חמישי: ארגון: "ועד הישיבות"
215	א. זרוע כלכלית ריכוזית
236	ב. "משרד חינוך"
240	ג. גוף לוגיסטיקה ורכש
242	ד. סיכום
246	פרק שישי: כלכלה
248	א. יזמה עצמית
254	ב. ארגוני סיוע
272	ג. מרחב הלימוד
282	ד. סיכום
285	נספח: צוואת וְלדמר מרדכי חבקין
289	פרק שביעי: לימודים
290	א. לימודי תלמוד
307	ב. לימודי מוסר
325	ג. במעגלי השנה
331	ד. סיכום
333	פרק שמיני: ההנהלות
334	א. ראשי הישיבות ודרכי התמנותם

354	ב. המשגיחים
366	ג. סיכום
371	פרק תשיעי: התלמידים
373	א. תפוסת התלמידים בישיבות
382	ב. גילי התלמידים
396	ג. מוצא התלמידים
411	ד. דמות התלמידים
417	ה. תמיכת הישיבה בתלמידים
430	ו. ארגוני חסד
432	ז. סיכום
436	סוף דבר
436	א. זהות ישיבתית
441	ב. מהפכה ארגונית
443	ג. "תור הזהב"?
445	ד. מאז ועד לימינו
449	ביוגרפיות מקוצרות של אישים
475	מפתח קיצורים ביבליוגרפיים
475	א. מקורות ומחקרים
514	ב. ארכיונים ואוספים
515	ג. עדויות בעל-פה
517	מפתחות
???	א. שמות אנשים
???	ב. שמות מקומות
???	ג. מושגים
	מפות:
75	מפה 1: פריסת הישיבות הליטאיות לפני מלחמת העולם הראשונה
117	מפה 2: נדודי הישיבות בימי מלחמת העולם הראשונה
209	מפה 3: פריסת הישיבות הליטאיות בשנות השלושים
	טבלאות:
74	טבלה 1: הישיבות הליטאיות וממדיהן לפני מלחמת העולם הראשונה
118	טבלה 2: מסלולי הנדודים של הישיבות בימי מלחמת העולם הראשונה

223	טבלה 3: אחווי הקצאה של כספי ועד הישיבות בשנת 1932
263	טבלה 4: אחווי הקצאה של כספי מגבית "קרן התורה" בשנת 1925
368	טבלה 5: ראשי ישיבות ומשגיחים בתקופת בין המלחמות
407	טבלה 6: מוצא תלמידי ישיבת מיר בשנים 1932–1938
409	טבלה 7: מוצא תלמידי ישיבת טלז בתקופת בין המלחמות
432	טבלה 8: מספר התלמידים בישיבות ליטאיות בתקופת בין המלחמות

תמונות:

48	הרב נוטה הירש פינקל
81	הרב יצחק יעקב רבינוביץ'
140	תמונת מחזור של מכינת ישיבת טלז
152	בניין ישיבת וולוויץ
187	הרב ירוחם לבוביץ'
192	הרב משה מרדכי אפשטיין
265	המדען ולדמר מרדכי חבקין
277	תמונת מחזור של ישיבת "כנסת ישראל" דסלבודקה
304	הרב שמעון שקופ
316	הרב דניאל מובשוביץ
344	יוסף זוסמנוביץ' ולאה אפשטיין לאחר אירוסיהם
350	הרב יוסף זוסמנוביץ'
362	הרב יוסף ליב ננדיק
414	הרב מרדכי פוגרמנסקי